

Пространно житие на архиепископ Методий

Месец април на шестия ден памет и житие на блажения отец наш и учител Методий, архиепископ Моравски

Благият всемогъщ Бог, който е създал от небитие в битие всичко — и видимо, и невидимо, — го е украсил с всякаква красота, която човек, като съзерцава, размишлявайки постепенно, може донейде да проумее и да познае оногова, който е създал такива дивни и многобройни дела. Защото от величието и от красотата на творенията чрез размисъл се познава и техният творец, когото възпяват ангелите с трисвети гласове и когото всички православни [люде] славим в света Троица — сиреч в отца, сина и светаго духа, т.е. в три ипостаси, които можем да наречем три лица, но в едно божество. Защото преди всички времена и срокове, и години сам отец, над всеки разум и над всяко ангелско разбиране, е родил сина, както казва Премъдростта: „Преди всички хълмове ме роди.“ А и самото Слово божие, което в последните години се възплъти заради нашето спасение, казва с пречистите си уста в евангелието: „Аз съм в отца и отец е в мене.“ От същия този отец произхожда и светият дух, както е казал сам синът с божия си глас: „Духът на истината, който от отца изхожда.“ Този Бог е създал всяка твар, както казва Давид: „Чрез словото господне се утвърдиха небесата и чрез диханието на неговите уста — цялото им войнство; защото той рече и те станаха; той заповяда и те се създадоха.“

Преди всичко той създаде човека, като взе пръст от земята и с животворно дихание му вдъхна душа от себе си, на му вложи словесна дарба и свободна воля да влезе в рая, като му даде заповед за изпитване, та ако я спази, да пребъде безсмъртен; ако ли пък я престъпи, да умре по своя воля, а не по божие веление.

Но дяволът, като видя човека така зачетен и издигнат на онова място, от което той отпадна поради своята гордост, накара го да престъпи заповедта. И затова [Бог] изгони човека от рая и го осъди на смърт. И оттогава лукавият започна да подстрекава човешкия род и да го събразнява с много козни.

Но Бог поради великата си милост и любов не изостави човека докрай, но по всяко време и по всяка година е издигал [избрани] мъже и е показвал на хората техните дела и подвизи, та като подражават на тях, всички да се стремят към добро. Такъв беше Енос, който пръв се осмели да призовава името господне. След него беше Енох, който, като угоди на Бога, бе преселен на небето. И Ной се оказа праведник сред своя род, и избягна потопа в ковчег, та земята отново да би се напълнила и украсила с божии творения. След разделението на племената, когато всички се бяха заблудили, Авраам позна Бога и се нарече негов приятел, и получи обещание: „Чрез твоето семе ще бъдат благословени всички племена.“ Исак, по подобие на Христа, бе възведен на планината за жертва. Яков разсипа идолите на своя тъст и видя лествица, по която възлизаха и слизаха ангели божии, и при благославянето на своите синове пророчествува за Христа. Йосиф, изпратен от Бога, изхрани народа в Египет. Писанието разказва за Йов Авситидийски, праведен, истинолюбив и непорочен мъж, който, като получи изпитания, изтърпя и бе благословен от Бога. Мойсей, с Арона, между свещениците божии бе наречен „бог на фараона“ и наказа Египет. Той изведе божиите люде, [воден] денем от светъл облак, а нощем от огнен стълб, пресече морето и те минаха по сухо, а египтяните потопа, напои хората с вода в безводната пустиня и ги нахрани с ангелски хляб и с птици. И като говори с Бога лице срещу лице, както може човек да говори с Бога, даде на народа закон, написан с божия пръст. Исус Навин, след като воюва с противниците, разпредели земята между божиите люде. Съдиите също тъй извършиха много победи. А Самуил, като получи милост от Бога, помаза и постави цар според господното слово. Давид с кротост пасе народа и го научи на божии песни. Соломон, като получи от Бога мъдрост повече от всички други хора, написа множество добри поучения и притчи, макар че сам той не ги

изпълни. Илия изобличи с глад хорската злоба, възкреси мъртвия момък, свали със слово огън от небето и изгори мнозина, запали жертвоприношенията с дивен огън и изби мерзките жреци, и се възнесе на небето с огнена колесница и коне, като даде на своя ученик [Елисей] двойна благодат. А Елисей, като взе милота [на Илия], извърши двойни чудеса.

Също и другите пророци, всеки на своето време, пророчествуваха за чудните събития, които имаше да станат. След тях [се яви] Йоан, великият посредник между Стария и Новия завет, който стана кръстител Христов и негов свидетел и проповедник сред живите и мъртвите.

Светите апостоли Петър и Павел с останалите ученици Христови, преминали по целия свят като мълния, цялата земя осветиха. Подир тях мъчениците измиха с кръвта си сквернотата, а приемниците на светите апостоли, като покръстиха царе с много трудове и подвизи, унищожиха езичеството. Достойният за почит [папа] Силвестър, имайки за помощник великия цар Константин, свика с триста и осемнадесет отци първия събор в Никея и победи, и прокле Ария и неговата ерес, която той беше повдигнал против светата Троица — също както едно време Авраам с триста и осемнадесет слуги изби [еламските] царе и получи благословение с хляб и вино от Мелхиседек, цар Салимски, който беше свещеник на Бога всевишни. Дамас и Григорий Богослов със сто и петдесет отци и с великия цар Теодосий потвърдиха в Цариград светия символ на вярата, т.е. „Вярвам в единаго Бога“, а Македоний отлъчиха, като осъдиха и него, и хулата му, която той говореше против Светия дух. Целестин и Кирил с двеста отци и с другия цар [Теодосий] унищожиха в Ефес Нестория с всичкото му злословие, което той говореше срещу Христа. Лъв и Анатолий с правоверния цар Маркиан и с шестстотин и тридесет отци в Халкидон проклеха Евтихиевото безумие и сквернословие. Вигилий с богоугодния Юстин и със сто и шестдесет и пет отци свикаха петия събор и като издириха всяко скрито заблуждение, проклеха го. Апостолският папа Агатон с двеста и седемдесет отци и с достойния цар Константин на шестия събор смазаха много смутове, като изгониха и проклеха всички ония участници в смутовете, именно Теодор Фарански, Сергии и Пир, Кир Александрийски, Хонорий Римски, Макарий Антиохийски и другите им съмишленици, и утвърдиха християнската вяра, като я закрепиха върху истината.

След всички тези милостивият Бог, който желае, щото всеки човек да се спаси и да достигне до познание на истината, в наше време и за нашия народ, за който никой никога не се беше погрижил, подбуди към добър подвиг нашия учител, блажения Методий, чиито добродетели и подвизи, ако ги сравним с всеки един от гореказаните [божии угодници], не ще се посраим. Защото на едни от тях той беше равен, от други беше малко по-малък, а от трети беше по-голям, като надмина прославилите се със слово с дела, а прославилите се с дела — със слово. Уподобявайки се на всички, той проявяваше в себе си образа на всички: страх божий, съблюдаване на заповедите, прилежни молитви и святост с нравствена чистота, силно и кротко слово — силно към противниците, а кротко към ония, които възприемат поучението, — строгост и кротост, милост, любов и търпеливост в мъките. За всички беше всичко, за да спечели всички.

И по бащина, и по майчина страна той произхождаше не от прост, а от много добър и почтен род, известен преди всичко на Бога, а след това и на царя и на цялата Солунска област, което личеше и от външния му вид. Затова и първенците, които го обичаха още от детинството му, водеха с него достойни разговори. Най-сетне царят, като узна за неговите способности, даде му да управлява славянско княжество — като че ли предвиждаше, бих казал аз, че ще го изпрати за учител и пръв архиепископ на славяните, та да изучи всичките им обичаи и постепенно да ги обикне.

Като прекара в това княжество много години и видя много смутове и престъпления в този живот, той замени стремежите си към мрачните земни дела с небесни мисли; защото не искаше да смуцава благородната си душа с неща, които не пребивават вечно. Като намери сгоден случай, той се освободи от княженето и като отиде в Олимп, където живеят свети отци,

подстрига се, облече черна дреха и се повинуваше покорно, като изпълняваше напълно цялото монашеско правило и се занимаваше усърдно с книгите.

Когато се появи някакъв случай, царят изпрати брата му [Константин] у хазарите и той го взе със себе си на помощ. Защото там имаше юдеи, които много хулеха християнската вяра. А той рече: „Готов съм да умра за християнската вяра“, и не прояви непослушание, а отиде и помагаше като слуга на по-малкия си брат, като му се подчиняваше. И така той с молитва, а Философът със слово обориха евреите и ги посрамираха.

Царят и патриархът, като видяха неговия добър подвиг в божие дело, убеждаваха го да го посветят за архиепископ на почетно място, където има нужда от такъв мъж. Но тъй като той не поиска, придумаха го, та го поставиха за игумен на манастира Полихрон, който има доходи до двадесет и четири мери злато и в който има повече от седемдесет души монаси.

Случи се по онова време, че славянският княз Ростислав и Светополк изпратиха от Моравия [пратеници] до цар Михаила, които казаха така: „Ние, с божия милост, сме здрави. При нас са надошли мнозина учители християни от италианците, от гърците и от немците, които ни учат различно. Но ние, славяните, сме прости хора, и нямаме човек, който да ни настави в истината и да ни обяснява смисъла [на Писанието], затова, добрий господарю, изпрати ни такъв мъж, който да ни направлява във всяка правда.“

Тогава царят каза на Константин Философ: „Чуваш ли, Философе, тези думи? Друг освен тебе не може да свърши тази работа. Тъй че ето ти много дарове и иди, като вземеш със себе си и брата си, игумена Методия. Защото вие сте солунчани, а всички солунчани говорят чисто славянски.“

Тогава те не посмяха да откажат нито на Бога, нито на царя — според думите на апостол Петра, който казва: „Бойте се от Бога, почитайте царя“, но като изслушаха височайшото слово, отдадоха се на молитва заедно с други, които бяха със същия дух като тях. И тогава Бог яви на Философа славянските писмена и той, като устрои буквите и състави [евангелската] беседа, пое пътя към Моравия, взимайки и Методия. И той отново започна покорно да се повинува и да служи на Философа и да поучава заедно с него. И като изминаха три години, те се върнаха от Моравия, след като изучиха ученици.

Като узна за тия мъже, папа Николай прати да ги повикат, понеже искаше да ги види като ангели Божии. Той благослови тяхното учение, като положи славянските книги върху олтара на [храма] „Свети апостол Петър“; и посвети блажения Методий в духовен сан. Имаше обаче мнозина други, които хулеха славянските книги, като казваха, че никоой друг народ не може да има своя писменост освен евреите, гърците и латинците — според надписа на Пилата, който той поставил над кръста Господен. Но папата ги прокле, като ги нарече „пилатовци“ и „триезичници“, и заповяда на един епископ, който беше заразен от същата тази триезична болест, да ръкоположи от славянските ученици трима свещеници и двама четци.

След много дни, когато Философът щеше вече да се представи пред [божия] съд, той рече на брата си Методий: „Ето, брате, ние бяхме една двойка, впрегната да тегли една бразда и аз, завършил своя ден, падам на нивата. Ти пък обичаш твърде много планината; но недей зарад планината да изоставиш своето учителство, защото чрез него можеш по-добре да се спасиш.“

А Коцел, като проводи [пратеници] при папата, помоли го да му отпусне Методия, нашия блажен учител. Папата рече: „Не само на тебе, но и на всички онези славянски области аз го изпращам за учител от Бога и от свети апостол Петър, първопрестолника и ключодържеца на царството небесно.“ И го изпрати, като написа следното послание:

„Адриан, епископ и раб божий, до Ростислава, Светополка и Коцеля. Слава на Бога във висините и на земята мир, между човеците благоволение. Чухме за вашите духовни дела и сега жадуваме с желание и с молитва за вашето спасение. [Виждаме], че Господ е въздигнал вашите сърца да го търсите и ви е показал, че на Бога трябва да се служи не само с вяра, но и с добри дела; защото вярата без дела е мъртва и загиват ония, които мислят, че познават Бога, а пък с делата си се отмятат от него. Затова вие поискахте учител не само от този светителски престол,

но и от благоверния цар Михаил. И той ви изпрати блажения философ Константин заедно с братата му, докато ние не успяхме. А те, като узнаха, че вашите страни принадлежат към апостолския престол, не извършиха нищо противно на каноните, а дойдоха при нас, като донесоха и мощите на свети Климента. Ние добихме [от това] двойна радост и решихме, след като изпитаме, да изпратим във вашите страни Методия, нашия [духовен] син, мъж съвършен по разум и правоверен, като го ръкоположим заедно с учениците му, да ви поучава, както вие поискате, и да ви обяснява на ваш език книгите на целия църковен ред в пълнота, заедно със светата меса, сиреч литургия, и с кръщението — както беше започнал философът Константин с божията благодат и с молитвите на свети Климента. Също тъй ако и някой друг би могъл достойно и правоверно да ви поучава, нека това да бъде благословено от Бога, от нас и от цялата вселенска и апостолска църква, та да свикнете добре с Божиите заповеди. Спазвайте само това единствено правило: на литургията апостолът и евангелието да се четат първом на латински, а след това на славянски, та така да се изпълнят думите на Писанието: «Да възхвалят Господа всички народи», и на друго място: «Всички ще възвестят на различни езици Божието величие, според както духът им даде да говорят.» Ако ли пък някой от събраните при вас учители, които ви гъделичкат слуха и ви отклоняват от истината към заблуждения, дръзне, та започне да ви развъртава другояче и да хули книгите на вашия език — такъв да бъде отлъчен не само от причастие, но и от църквата, докато се поправи. Защото те са вълци, а не овци; тях трябва да ги познаваме по плода им и да се пазим от тях. А вие, възлюблени чедра, слушайте Божието учение и не отхвърляйте наставленията на църквата, за да станете истински Божии поклонници на нашия небесен отец с всички светии. Амин!“

Коцел прие Методия с големи почести и пак го изпрати при папата заедно с двадесет души почитани люде, да му го ръкоположат за епископ на Панония — на престола на свети Андроник, апостол от седемдесетте, което и стана.

След това старият враг, завистник на доброто и противник на истината, повдигна против Методия сърцето на моравския неприятел, краля, заедно с всички епископи, които казваха: „Ти учиш в наша област.“ А той отговори: „Ако знаех, че е ваша, бих се отстранил; но тя е на свети Петър. И наистина, ако вие от стръвност и от алчност прекрчавате, въпреки каноните, старите граници и забранявате Божието учение [в тези области], пазете се да не би, като искате с костен череп да пробиете желязна планина, да си пръснете мозъка.“ Рекоха му: „Щом говориш остро, зло има да патиш.“ А той отговори: „Казвам истината пред царете и не се срамувам; а вие правете с мене каквото искате. Аз не съм по-добър от ония, които, като са говорили истината, чрез много мъки са се освободили от тоя живот.“

Като изприказваха много думи и не можаха да му възразят, кралят рече изпод вежди: „Не измъчвайте моя Методий, защото се е изпотил като при пещ.“ А той рече: „Тъй е, господарю. Веднъж някои хора срещнали един философ изпотен и му рекли: «Защо си изпотен?» Той отговорил: «Преписах се с прости хора.»“

След като се препираха по тия думи, те се разотидоха, а него го изпратиха в Швабско, където го държаха две години и половина.

Стигна [вест] до папата и той, като узна това, изпрати против тях църковно запрещение: всички кралски епископи да не служат меса, сиреч литургия, докато държат Методия [затворен]. И така те го пуснаха, но казаха на Коцеля: „Ако го държиш при себе си, не ще се отървеш с добро от нас.“ Но те не се отърваха от съда на свети Петра: защото четирима от тези епископи умряха.

Случи се по това време, че моравците, като разбраха, че немските духовници, които живеят у тях, не са им доброжелатели, а коват интриги срещу тях, изгониха ги всички и пратиха [писмо] до папата: „Понеже по-преди нашите бащи са получили кръщение от свети Петър, дай ни [и сега] Методия за архиепископ и учител.“ Папата веднага го изпрати. Княз Светополк заедно с всички моравци го прие и му повери всички църкви и всички духовници по всички градове. И от тоя ден Божието учение започна много да се разраства, духовниците

започнаха да се умножават по всички градове и езичниците да вярват в истинския Бог, отказвайки се от своите заблуди. Още повече моравската държава започна да се разширява на всички страни и да побеждава със сигурност своите врагове, както и самите моравци постоянно разправят това.

У него имаше и пророческа благодат, тъй че много негови предсказания се сбъдваха. Ще разкажем едно или две от тях.

Един езически княз, много силен, който седеше у висляните, се подиграваше с християните и им правеше злини. [Методий] прати при него да му кажат: „Добре ще е за тебе, синко, да се покръстиш доброволно на своя земя, за да не бъдеш покръстен по принуда като пленник на чужда земя; тогава ще си спомниш за мене.“ Така и стана.

Друг път, когато Светополк воюваше срещу езичниците и никак не успяваше, а само се бавеше; щом наближи месата, сиреч службата на свети Петър, Методий прати да му кажат: „Ако ми обещаеш, че на светия празник Петровден ще прекараш заедно с воините си при мене, вярвам в Бога, че той скоро ще предаде [твоите врагове] в ръцете ти.“ И това се сбъдна.

Някой си дружинник много богат и съветник [на княза] се беше оженил за своята купетра, сиреч етърва. Макар че [Методий] много ги съветва и увещава, не можа да ги раздели; защото други хора, които се преструваха на божии служители, тайно ги развращаваха, като ги ласкаеха зарад облаги, докато най-сетне ги отделиха от църквата. [Методий] им рече: „Ще дойде време, когато тези ласкатели няма да могат да ви помогнат; тогава ще си спомните за моите думи, но не ще може вече да се направи нищо.“ Неочаквано след тяхното отстъпване от Бога нападнат се струпва връз тях, и „не се намери мястото им“, като че ли вихър отнесе и разсея праха им.

И много още други подобни случаи имаше, които той явно разкриваше чрез притчи.

Но старият враг, завистникът на човешкия род, не можейки да търпи всичко това, повдигна някои хора срещу него — като Датан и Авирон срещу Мойсея, — едни явно, други тайно. Това бяха хора, заразени от йопаторската ерес, които отбиваха слабите от правия път към себе си, като казваха: „Папата е дал властта на нас, а тогава заповядва да изгоним вън с неговото учение.“ Като се събраха всички моравски люде, поискаха да се прочете пред тях [папското] писмо, за да чуят за неговото изгонване. И както е присъщо на човеците, хора тъгуваха и се окайваха, задето се лишават от такъв пастир и учител, освен слабоволните, които измамата люшкаше, както вятърът люшка листата. Но като прочетоха папското писмо, видяха, че в него пише следното: „Нашият брат Методий е свят и правоверен и върши апостолско дело. В негови ръце са дадени от Бога и от апостолския престол всички славянски страни; и когото той прокълне, да бъде прокълнат, а когото той благослови, да бъде благословен.“ И като бяха избличени, със срам се разпръснаха като мъгла.

Но тяхната злоба не спря дотук. Те продължиха да говорят, казвайки: „Царят е разгневен срещу него и ако го намери, жив няма да го остави.“ Но милостивият Бог, който и в този случай не поиска да посрами своя раб, вложи в сърцето на царя — защото „сърцето на царя е винаги в ръцете на Бога“ — и той изпрати до него писмо: „Честний отче, много желая да те видя; тъй че направи това добро и се потруди [да дойдеш] при нас, та да те видим, докато си още на тоя свят, и да приемем твоите молитви.“ Той веднага отиде там и царят го посрещна с големи почести и с радост и като похвали учението му, задържа от учениците му един свещеник и един дякон заедно с книгите. Той изпълни всичките желания на Методия, за които той го помоли, без да му откаже нищо; и като го прегърна и обдари богато, изпрати го отново тържествено на неговия престол. Същото стори и патриархът.

По всички пътища той изпадаше от дявола в много напасти: по пустите места — сред разбойници, по морето — в бурни вълнения, по реките — в ненадейни пясъчни плитчини, та да се изпълнят и с него апостолските думи: „Беди от разбойници, беди по море, беди по реки, беди от лъжебратя; в трудове и мъки, често в бедения, често в глад и жажда“, както и други неволи, които апостолът споменава.

След това, като остави настрана всички [житейски] шум и като възложи всичките си грижи на Бога, най-напред постави от своите ученици двама свещеници, добри скорописци, и преведе бързо от гръцки език на славянски всичките [библейски] книги в пълнота, с изключение на Макавеите, в продължение на шест месеца, започвайки от месец март до двадесет и шестия ден на месец октомври. Като свърши, отдаде достойна хвала и слава на Бога, който дава такава благодат и такъв бърз успех. И като отслужи заедно с клира си светото тайно възношение, отпразнува паметта на свети Димитър. Защото преди това той беше превел заедно с Философа само Псалтира, Евангелието с Апостола и избрани църковни служби. А сега преведе и Номоканона, сиреч църковните правила, и Отеческите книги.

Когато унгарският крал стигна до дунавските земи, пожела да го види. Макар че някои мислеха и казваха, че не ще се отърве без мъки, [Методий] отиде при него. А той, както подобава на господар, така го посрещна — почетно, тържествено и с радост. И като беседва с него, както подобава на такива мъже да беседват, прегърна го, почете го с големи дарове и го изпроводи, думайки: „Поменувай ме винаги, честний отче, в светите си молитви.“

И тъй, като пресече всички обвинения от вси страни и затвори устата на многоглаголивите, той завърши земния си път и опази вратата, очаквайки венеца на правдата. И понеже беше благоугодил на Бога, той беше обикнат.

Взе, прочее, да приближава времето да получи покой от страданията и награда за многото трудове. Тогава го запитаха, думайки: „Кого определяш, честний отче и учителю, измежду учениците си да ти бъде приемник в твоето учение?“ Той им посочи един от известните свои ученици, на име Горазд, и рече: „Този е един свободен мъж от вашата земя, начетен е добре в латинските книги и е правоверен; нека да бъде върху него божията воля и вашата обич, както и моята.“

На Цветница, когато се бяха събрали всички люде, той влезе в църквата и макар и немощен, изрече благословения за царя, за княза, за духовниците и за целия народ и каза: „Пазете ме, деца, до третия ден.“ Така и стана. На третия ден на разсъмване той рече: „В твоите ръце, Господи, предавам духа си“, и почина в ръцете на свещениците в шестия ден на месец април, индикт трети, в шест хиляди триста деветдесет и третата година от сътворението на целия свят (885 г.).

Учениците му го поставиха в ковчег, отдадох му подобаващи почести, като отслужиха погребална служба на латински, гръцки и славянски, и го положиха в съборната църква. И той се присъедини към отците си и към патриарсите, пророците, апостолите и мъчениците. Събра се народ от без числено множество, хора, които го изпроводиха със свещи, плачейки за добрия учител и пастир: мъже и жени, малки и големи, богати и бедни, свободни и роби, вдовици и сираци, чужденци и туземци, недъгави и здрави — всички [оплакаха] оногова, който беше всичко за всички, за да спечели всички.

А ти, света и пречестна главо, с молитвите си от висините поглеждай милостиво към нас, които копнеем за тебе. Избавяй от всяка напаст твоите ученици, разпространявай учението и прогонвай ересите, та и ние, като преживеем тук достойни за званието си, да застанем заедно с тебе като твое стадо от дясната страна на Христа Бога нашего, приемайки от него вечен живот. Нему се пада слава и чест вовеки веков. Амин!

Св. Климент Охридски

Превод: Хр. Кодов по текста на Успенския сборник от XII–XIII век.

Публикува се по сборника *Стара българска литература*. Том IV. Житиенписни творби. Изд. „Български писател“, София. 1986 година